

DE JOODSE OPSTAND • door Gerard Kramer en het drama van Masada

VEEL CHRISTENEN WETEN WANNEER JERUZALEM VERWOEST IS: INDERDAAD, DAT WAS IN HET JAAR 70. DAAR IS EEN OORLOG AAN VOORAFGEGAAN, DIE IN 66 BEGONNEN IS. DAT WAS HET JAAR DAT DE JODEN IN OPSTAND KWAMEN TEGEN DE ROMEINSE OVERHEID. TOEN WAS NERO NOG KEIZER, EN HIJ BELASTTE ZIJN GENERAAL VESPASIANUS MET DE OPDRACHT JUDAEA WEER ONDER ROMEINS GEZAG TE PLAATSEN EN JERUZALEM IN TE NEMEN. TIJDENS DAT BELEG STIERF NERO, IN 68. VESPASIANUS WIST DE NA NERO'S DOOD UITBREKENDE BURGEROORLOG, WAARIN DRIE HEREN OM DE TROON STREDEN, VANAF 69 IN ZIJN VOORDEEL TE BESLECHTEN DOOR ALS VIERDE, GESTEUND DOOR DE TROEPEN, NERO'S OPVOLGER TE WORDEN. ZIJN ZOON TITUS DROEG HIJ HET OPPERBEVEL OVER HET BELEG VAN JERUZALEM OP, EN TITUS VERWOESTTE DE STAD EN DE TEMPEL IN HET JAAR 70. DE OORLOG LEEK VOORBIJ, MAAR DAARIN VERGISTEN DE ROMEINEN ZICH... >>

Een verzetshaard

Er waren een paar plaatsen waar Joodse strijders zich pertinent niet wilden overgeven en waar het verzet tegen de Romeinen fel werd voortgezet. De bekendste en laatste verzetshaard, die de Romeinen nog minstens drie jaar heeft beziggehouden, was *Masada*. Masada is de naam van een rotsmassief met een plateau ten westen van de Dode Zee, dat opvalt door de vorm van een naar het noorden gerichte gekartelde rand. Alexander Janneüs, in de periode 103-76 v.C. koning van de Joodse staat, liet op deze rots een paleis bouwen, dat later door Herodes de Grote (37-4 v.C.) rond 20 v.C. vervangen werd door een aantal gebouwen, omringd door een sterke muur met kazematten. De bedoeling was dat hij en zijn familie hier veilig waren in geval van nood. Volgens Flavius Josephus (over hem volgt zo meteen meer info) had Herodes hiervoor ook goede redenen, daar hij een tijdlang Cleopatra en daarnaast opstand van de Joden te duchten had. De vesting was te bereiken langs een karavaanweg van het noorden uit, en vanaf de kust van de Dode Zee langs het moeilijk begaanbare, maar gemakkelijk te verdedigen Slangenpad. De bergtop Masada ligt aan de oostelijke rand van de woestijn van Judaea, aan de westelijke oever van de Dode Zee, en is 440 meter hoog. De hellingen zijn buitengewoon steil.

Bouwmeester Herodes

Herodes heeft Masada omgebouwd tot koninklijke citadel. Het was geen gewone versterking. Naast muren en magazijnen die elke citadel heeft, zijn de belangrijkste plekken op de citadel de twee paleizen. Het geheel was behalve een schuilplaats voor hemzelf en zijn familie ook een complex van bouwwerken die geschikt waren voor zijn levensstijl. Een indrukwekkend project van Herodes was de watervoorziening; de archeologen ontdekten twee rijen donkere gaten boven elkaar. Dit waren openingen van enorme waterreservoirs die elk in de rots waren uitgehakt, elk met een inhoud tot 4000 kubieke meter, totaal ongeveer 40.000 kubieke meter. Deze cisternen werden gevuld door het water uit twee kleine wadi's met dammen en via open goten daar naartoe te leiden. Van bovenaf werden de reservoirs zo één voor één gevuld; ze stroomden in elkaar over. Een tweede stel reservoirs op de top van de Masada werd gevuld met water dat door duizenden slaven en lastdieren - de 'elektriciteit van de oudheid' - in kruiken naar boven werd gebracht.

Groeiend verzet tegen de Romeinen

Judaea was een gebied waarin regelmatig botsingen met de Romeinse overheid plaatsvonden. De Romeinen besloten daarom vanaf 6 n.C., na de dood van Herodes' zoon Archelaüs, geen risico's meer te nemen en dit gebied rechtstreeks onder Romeins gezag te plaatsen en het als een aparte provincie te gaan besturen. Dat betekent dat de Joden te maken kregen met Romeinse stadhouders, procuratoren, die niet in Jeruzalem maar in Caesarea zetelden. Vanaf het begin van de provincie-status van Judaea waren er daarom Romeinse soldaten aanwezig op het strategisch gelegen Masada. Dat bleef zo totdat in 66, het jaar dat de Joodse Opstand (en dus de Joodse Oorlog) begon, een groep *sicarii* onder leiding van Menahem, kleinzoon van Judas de Galileeër, Masada ingenomen en het Romeinse garnizoen afgeslacht had. Vanaf toen was Masada bezet door een groep van enkele honderden Joodse *sicarii* en hun gezinnen. Het woord *sicarii* is afgeleid van het Latijnse woord *sica*, dat 'dolk' bete-

kent. Deze ‘dolkmannen’ (meestal Joden, maar niet altijd!) droegen dolken onder hun kleren. Zij mengden zich onder menigtes en staken vervolgens op hen in; wij kunnen hen het beste als een soort terroristen beschouwen.

Gedurende de jaren vanaf 66 had men het fort duidelijk geschikt gemaakt voor een orthodox-Joodse bezettingsmacht. Er was een synagoge en er waren rituele baden. Ook waren er behalve de enorme watercisternen voedselvoorraden voor enkele jaren. Daarnaast was er een groot wapenarsenaal, buitgemaakt op de Romeinen die het fort eerst bezet hielden.

Josephus over het drama op Masada

Onze belangrijkste informant over wat zich vervolgens op Masada heeft afgespeeld, is de in het Grieks schrijvende Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus. Hij is in 37/38 in Jeruzalem geboren. Tijdens de Joodse opstand - die hij heeft proberen te voorkomen - is hij overgelopen naar de Romei-

nen. Hij had rechtstreeks contact met Vespasianus en Titus, die hij beiden het keizerschap voorspelde. Hij nam hun familienaam Flavius vanaf dat moment aan. Hij stierf na 97. Josephus was ooggetuige van het beleg en de verwoesting van Jeruzalem. Archeologen en historici oordelen wisselend over zijn betrouwbaarheid, maar moeten uiteraard wel erkennen dat hij vaak onze enige informatiebron is, en bovendien een geboren verteller. Dat blijkt ook in het hier volgende gedeelte over het drama op Masada.

Ik citeer een aantal gedeeltes uit Josephus’ werk *Bellum Judaicum*, oftewel de *Joodse Oorlog*, dat verdeeld was in zeven boeken. De citaten zijn cursief gedrukt.

Joodse Oorlog VII 252-254¹

In Judaea was Bassus intussen overleden en als gouverneur opgevolgd door Flavius Silva. Toen hij zag dat overal elders het land gewapenderhand was onderworpen maar dat er nog altijd één vesting was die zich nog steeds niet had overgegeven, besloot hij al zijn troepen in dat gebied samen te trekken en tegen die vesting militair in actie te komen. Die vesting heette Masada. [253] De commandant van de sicariërs, die de vesting bezet hielden, was Eleazar. Het was een man van gewicht en grote invloed. Hij was een nakomeling van de Judas die, zoals we eerder uiteengezet hebben, de Joden er massaal toe overgehaald had zich niet te laten registreren voor de census, toen Quirinius als censor naar Judaea was gestuurd. [254] Het was in die tijd dat de sicariërs zich als groep hadden georganiseerd, met het doel aanslagen te plegen op iedereen die bereid was zich aan het Romeinse gezag te onderwerpen. Ze behandelden die laatsten in alle opzichten als vijanden: ze plunderden hun bezittingen, roofden hun vee en staken hun huizen in brand.

VII 275

De Romeinse generaal was dus met zijn strijdkrachten in actie gekomen tegen Eleazar en de sicariërs die Masada bezet hielden. Hij zorgde onmiddellijk dat hij het hele gebied in de omgeving onder controle kreeg door bewakingseenheden te posteren op de strategische punten.

Uitvoerig beschrijft Josephus hoe de Romeinse generaal Silva het gebied rond Masada hermetisch afsloot en zich voorbereidde op de eigenlijke belegering. Er werden belegeringsmachines opgesteld en torens gebouwd. Ook bracht Silva een stormram in stelling; hij gaf bevel daarmee con-

¹ Deze getallen geven aan: boek VII, en daarvan de paragrafen 252 tot en met 254. Zo werkt het ook verderop in dit artikel.

stant op de muur te beuken. Met moeite heeft hij er een bres in geslagen, om vervolgens te ontdekken dat de sicaariërs inmiddels snel een tweede muur daarachter hadden gebouwd. Die was nog beter tegen de stormram bestand, want hij was van hout, en was zo gemaakt dat hij meeboog. Silva zag maar één oplossing: vuur! Zo stond Masada ineens in brand, en de Romeinen besloten die nacht het vuur zijn werk te laten doen en de volgende ochtend aan te vallen. Intussen moesten bewakers zorgen dat niemand zou ontsnappen. Eleazar was echter niet van plan te ontsnappen. Hij besloot dat het beter was dat niemand levend in handen van de Romeinen viel, en hij heeft, volgens Josephus, toen hij zag dat de zaak verloren was, de volgende toespraak gehouden, nadat hij de moedigste mannen om zich heen had verzameld:

[323] *'Mannen! Lang geleden al hebben wij besloten dat we ons niet aan de Romeinen zouden onderwerpen noch ook aan iemand anders. Wij willen ons alleen aan God onderwerpen, want alleen Hij is de ware en rechtvaardige Heer. Nu is voor ons de tijd gekomen om ons besluit daadwerkelijk waar te maken. [324] Laten we onszelf niet voor schut zetten. In het verleden hebben we steeds geweigerd ons te schikken in een veilige slavernij. Als we nu in handen van de Romeinen vallen en ze ons laten leven, dan zouden we niet alleen kiezen voor slavernij, maar we zouden ook gruwelijk gestraft worden. Wij zijn immers als de eersten van allemaal in opstand gekomen en nu zijn wij de laatsten die nog met hen in oorlog zijn. [325] Ik ben ervan overtuigd dat God ons nu in zijn genade de kans biedt om op een eerbare wijze in vrijheid te sterven. Anderen is dat niet vergund geweest, zij zijn onverwacht in de strijd overweldigd. [326] Het is overduidelijk dat wij morgen overweldigd zullen worden. Maar nóg staat het ons vrij te kiezen voor een eerbare dood samen met hen die ons het meest dierbaar zijn. Die vrijheid kan de vijand ons niet afnemen, hoezeer hij ook bidt dat we levend in zijn handen vallen. Die vrijheid hebben we nog steeds, ook al kunnen wij deze strijd nooit meer winnen. [327] Misschien hadden we meteen in het begin al, vanaf het moment waarop wij in ons verlangen naar vrijheid te kampen kregen met alle ellende die we elkaar aandeden, en met de nog grotere ellende die de vijand ons aandeed, Gods oogmerk moeten erkennen en moeten inzien dat het Joodse volk, dat Hij zo lang heeft liefgehad, veroordeeld was. [328] Immers, als Hij ons nog steeds goed gezind was geweest of slechts in lichte mate verstoord was geweest op ons, dan zou Hij niet lijdelijk zijn blijven toekijken bij de ondergang van zo veel mensen en dan zou Hij zijn allerheiligste stad niet hebben overgeleverd aan de vlammen en aan de verwoestende*

handen van de vijand. [329] Wat voor reden hadden wij eigenlijk om te hopen dat wij als enigen van het hele Joodse volk in vrijheid zouden overleven? Alsof wij geen schuld hebben tegenover God en ons niet tegen de wet gekeerd hebben. Maar zijn wij de anderen daar juist niet in voorgegaan? [330] Zie, hoe weerlegt Hij onze ijdele en dwaze verwachtingen! Hij heeft een verschrikkelijke beproeving over ons gebracht, een beproeving die zwaarder weegt dan alles wat we ooit aan hoop gekoesterd hebben. [331] Zelfs deze vesting, hoe onneembaar ook, heeft ons niet kunnen redden. We hebben voedsel in overvloed, we hebben wapens in overvloed, we hebben alles in overvloed. Maar God zelf heeft ons openlijk en voor iedereen zichtbaar alle hoop op redding afgenomen. [332] Het was niet zomaar dat het vuur, dat zich eerst naar de vijand verspreidde, zich ineens keerde tegen de muur die wij gebouwd hadden. Dat was de hand van God, het was het teken van zijn boosheid over de vele misdaden die wij in onze waanzin tegen onze volksgenoten hebben durven plegen. [333] Laten wij daarvoor boete doen, niet tegenover de Romeinen, want zij zijn onze ergste vijanden, maar tegenover God. En laten we die boete eigenhandig betalen, want dat maakt haar minder zwaar. [334] Laten onze vrouwen sterven zonder dat ze eerst verkracht zijn. Laten onze kinderen sterven zonder dat ze een slavenleven gekend hebben. En laten wijzelf daarna elkaar een heldendienst bewijzen en van de mantel van de vrijheid onze lijkwade maken. [335] Maar laten we eerst onze bezittingen en de vesting in vlammen doen opgaan. Ik weet zeker, de Romeinen zullen zich gegriefd voelen als ze ons niet in handen krijgen en zich de buit zien ontgaan. [336] Laten we alleen onze voedselvoorraden zo laten, want die zullen, als we eenmaal dood zijn, ervan getuigen dat we niet door gebrek zijn overmeesterd maar dat we, overeenkomstig ons besluit, de dood verkozen hebben boven slavernij'. [337] Aldus sprak Eleazar.

Josephus vertelt hoe sommigen dit relaas prachtig vonden en het mooi vonden te sterven. Anderen waren geëmotioneerd en braken mentaal. Omdat Eleazar bang was dat deze laatste soort reacties anderen die eerst standvastig leken, zou beïnvloeden en dus funest was voor het slagen van zijn plan van collectieve zelfmoord, knoopte hij er een lange en felle toespraak over de onsterfelijkheid van de ziel aan vast. Hij eindigt dan als volgt: [386] *'... Wij willen niet de slaven worden van onze vijanden. Laten we daarom sterven. We willen vrij zijn met onze kinderen en vrouwen, laten we daarom uit dit leven weggaan, met zijn allen. [387] Zo staat het in onze wet, zo willen onze vrouwen en kinderen het. God heeft het ons opgelegd. Het is precies wat de Romeinen niet willen. Zij zijn al te bang dat er ook maar één van ons sterft voordat ze ons overmeesterd hebben. [388] Ze denken*

dat ze zich over ons kunnen verlustigen. Dat zal niet gebeuren. We zullen hun met onze dood de stuipen op het lijf jagen, we zullen hun met onze moed bewondering afdwingen'.

Vervolgens beschrijft Josephus hoe men eenstemmig, haastig en soms zelfs enthousiast tot actie overging. Gedetailleerd beschrijft hij hoe mannen afscheid namen van hun vrouwen en kinderen en hen vervolgens doodden. Aansluitend werden er tien mannen door loting aangewezen die de anderen moesten ombrengen en daarna zelfmoord moesten plegen. Het is alsof Josephus heeft vermoed dat zijn lezers zich de vraag zouden stellen: 'Hoe wist Josephus dit allemaal als niemand deze gebeurtenis heeft overleefd?'. Zonder dat met zoveel woorden te schrijven, beantwoordt hij deze vraag door aan het eind van zijn beschrijving te schrijven:

[398] Ze waren gestorven in de gedachte dat er geen levende ziel meer over was die in Romeinse handen kon vallen. [399] Maar één oude vrouw was aan hun aandacht ontsnapt, en ook nog een andere vrouw, een familielid van Eleazar. Qua intelligentie en opvoeding stak ze ver boven de meeste andere vrouwen uit. Ze had zich, toen de anderen in beslag genomen waren door de moordpartij, samen met vijf jonge kinderen verstopt in de ondergrondse waterleidingen. [400] Het aantal slachtoffers bedroeg negenhonderdzestig, inclusief vrouwen en kinderen. [401] De tragedie vond plaats op de vijftiende van de maand Xanthicus (= april-mei). Toen de Romeinen de volgende dag kwamen, riepen ze om te kijken of er nog mensen tevoorschijn kwamen.

[404] Dat geroep drong door tot de vrouwen. Ze kwamen uit hun ondergrondse schuilplaats tevoorschijn en vertelden de Romeinen wat er gebeurd was. De ene vrouw wist precies te vertellen wat er allemaal gezegd was en hoe de zaak in zijn werk was gegaan. [405] De Romeinen wilden haar eerst niet geloven, ze vonden het te verschrikkelijk om waar te kunnen zijn. Ze begonnen de vlammen te doven en baanden zich snel een weg door het vuur het paleis in. [406] Toen ze op de menigte omgekomenen stuitten, stonden ze bepaald niet te juichen, zoals men gewoonlijk doet als het om vijanden gaat. Ze waren vol bewondering voor zo'n moedig besluit en voor de doodsverachting waarmee zoveel mensen dat besluit zonder aarzelen in daden hadden omgezet.

**Ze waren gestorven
in de gedachte dat
er geen levende
ziel meer over was
die in Romeinse
handen kon vallen**

Josephus' relaas geaccepteerd door archeoloog Yigael Yadin

De Israëliische archeoloog Yigael Yadin, hoogleraar aan de Hebreeuwse Universiteit van Jeruzalem, heeft op Masada tweemaal een archeologische expeditie geleid: van oktober 1963 tot mei 1964 en van november 1964 tot april 1965.

In het uitvoerige en zeer leesbare verslag van zijn opgraving van Masada vertelt Yadin als waarheid, dus zonder enig relativerend commentaar, het relaas over de twee overlevende vrouwen. Zij vertelden, zo stelt hij, de Romeinen wat er gebeurd was, en Josephus zal het van de Romeinen hebben gehoord. Niet onmogelijk is dat Josephus zelf met de overlevenden gesproken heeft.

Yadin heeft bewust gezocht naar resten van de laatste Joodse verdedigers op Masada. Hij ging ervan uit dat de Romeinen de lijken hadden opgeruimd toen zij er opnieuw een garnizoen vestigden. Yadin en zijn medewerkers hebben aan de zuidpunt kleine grotten gevonden die men vroeger kennelijk niet geschikt vond om als waterreservoirs te gebruiken. Daarin lagen schedels en delen van skeletten, met stukken linnen en resten van kledingstukken. De beenderen zijn door een arts onderzocht. De volgende uitslag staat vast: 14 skeletten zijn van mannen tussen 22 en 60 jaar; 1 is van een man boven de 70; 6 zijn van vrouwen tussen 15 en 22 jaar; 4 zijn van kinderen tussen 8 en 12 jaar; 1 is van een embryo!

De meeste schedels, schrijft Yadin, zijn van het zelfde type als in de grotten van de Joodse opstandeling Bar-Kochba in Nabal Chever zijn gevonden. Het moeten dus wel de resten zijn van de Joodse verdedigers, hoogstwaarschijnlijk oneerbiedig neerge-

smeten door de Romeinse soldaten, toen deze na hun overwinning de lijken opruimden. Overigens zijn de 25 skeletten in 1969 te Masada met militair eerbetoon gecremeerd.

... maar niet door iedereen!

Er wordt nog altijd levendig gediscussieerd door archeologen en historici over de vraag of de beroemde massale zelfmoord werkelijk heeft plaatsgevonden of een meesterlijke, door Josephus verzonden mythe is. De prominente Britse oudhistorica E. Mary Smallwood zet vraagtekens bij Josephus' relaas. Zij vraagt zich af: Hoe konden de mensen die ontkomen waren, tevens getuige zijn geweest van de massa-zelfmoord? De 25 gevonden skeletten, gevonden in een grot aan de zuidkant, behoren ongetwijfeld tot de laatste verdedigers, niet aan een Romeins garnizoen, aangezien er ook vrouwen en kinderen bij waren. Maar een zo moeilijk bereikbare plaats lijkt, zo stelt zij, eerder een plek voor vluchtelingen te zijn geweest dan – zoals de opgravers dachten – een begraafplaats die de Romeinen gebruikten toen ze het fort ont deden van lijken. Dat er vuur gewoed heeft, is niet te loochenen; maar dit is geen bewijs voor de juistheid van Josephus' relaas. Hebben de Romeinen niet de gebouwen in brand gestoken en iedereen gedood die ze tegenkwamen? Zijn de ontkomenen niet gewoon van honger omgekomen? Is Josephus' verhaal een mythe die de schande van de nederlaag moet maskeren? Anderen spreken daarom van een 'beroemde, maar controversiële massale zelfmoord'. Wat Masada betreft, moeten we dan ook vaststellen dat er onder de geleerden geen consensus bestaat over de waarde van Josephus' relaas als historische bron. Het archeologisch onderzoek heeft geen doorslaggevende richting gegeven aan de ingenomen historische standpunten hierover. Oftewel: zowel voor als na de opgravingen van Yadin zijn er prominente geleerden die het verhaal over de massale zelfmoord acceptabel vinden, juist door deze opgravingen, en even prominente geleerden die desondanks spreken van de 'Masada-mythe'.

Hoe dan ook: Masada heeft in Israël een grote symbolische betekenis gekregen. Nog altijd zweren soldaten op Masada bij hun eed op de vlag: 'Masada mag nooit meer vallen!'.

Geraadpleegde literatuur

- Emil Schürer, *The history of the Jewish people in the age of Jesus Christ. A new English version, revised and edited by Geza Vermes & Fergus Millar*, Vol. I, Edinburgh 1973, 511-513
- E. Mary Smallwood, *The Jews under Roman Rule. From Pompey to Diocletian. A study in political relations*, Leiden 1981
- Andrea M. Berlin and J. Andrew Overman, *The First Jewish Revolt. Archaeology, History, and Ideology*, London / New York 2002

In dit werk speciaal:

- Martin Goodman, *Current scholarship on the First Revolt (15-24)*
- Danny Sion, *Gamla: city of refuge (134-153)*
- Jodi Magness, *In the footsteps of the Tenth Roman Legion in Judea (189-212)*
- Neil Asher Silberman, *The First Revolt and its Afterlife (237-252)*
- Yigael Yadin, *Masada, Herodes' burcht en het laatste bolwerk der Joden*, Bussum 1972; oorspronkelijke titel: *Masada, Herod's Fortress and the Zealots' Last Stand*, 1966

Alle teksten van Flavius Josephus zijn uit

- *Flavius Josephus, De Joodse Oorlog & Uit mijn leven*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes, Baarn 1992